

КРУГЛИЙ СТИЛ «ГОЛОД 1946–1947 рр. В УКРАЇНІ: НОВІ ПОГЛЯДИ ТА ДЖЕРЕЛА (ДО 70-РІЧЧЯ ТРАГЕДІЇ)»

Науковий захід, приурочений трагічній сторінці вітчизняної історії – голоду 1946–1947 рр., відбувся 11 травня 2017 р. в актовій залі Інституту історії України НАНУ. У програмі було заявлено 26 виступів. Утім реальну участь у круглому столі взяли 18 фахівців, більшість із них представляли наукові установи та виші Києва. Це – В.Даниленко, С.Кульчицький, В.Марочко, А.Мартинов, Т.Катаргіна, Л.Ковпак, І.Безлюдна (всі – Інститут історії України НАНУ), В.Сергійчук (Київський національний університет ім. Т.Шевченка), І.Романюк (Вінницький державний педагогічний університет ім. М.Коцюбинського), А.Киридон («Енциклопедичне видавництво»), М.Гич (Переяслав-Хмельницький) та ін. Із репліками та ремарками виступили П.Бондарчук і Р.Маньковська (Інститут історії України НАНУ). Учасників і гостей форуму привітав академік НАН України В.Смолій.

Відкрив роботу круглого столу модератор цього наукового заходу завідувач відділу історії України другої половини ХХ ст. Інституту історії України НАНУ д-р іст. наук, проф., чл.-кор. НАН України *Віктор Даниленко*. Тема виступу: «Причини голоду 1946–1947 рр. в радянській Україні». Головним, що призвело до трагедії, на його думку, стала тоталітарна система загалом, оскільки вона не давала суспільству, передусім селянству, економічної свободи. Також про причини голоду 1946–1947 рр. в УРСР ішлося у виступі д-ра іст. наук, проф. *Станіслава Кульчицького*, який, не дивлячись на тему свого виступу («Голод 1946–1947 рр. на Донбасі»), докладно зачепив низку загальніших питань, ніж регіональні особливості голоду. Серед його причин дослідник, у першу чергу, назвав високі температурні показники в 1946 р., що призвело до посухи (на Донбасі, наприклад, температура на поверхні ґрунту сягала 50°C). Було звернуто увагу й на катастрофічну ситуацію у сільському господарстві, що склалася внаслідок повоєнної розрухи. Історик не оминув офіційного фактора, адже радянський уряд з ідеологічних і політичних причин у ті роки надавав продовольчу допомогу багатьом європейським країнам (не лише східноєвропейським), що вимірювалася сотнями тисяч тон збіжжя.

С.Кульчицький порушив питання порівняльної характеристики голодів 1921 і 1946–1947 рр. та Голодомору 1932–1933 рр. Зокрема голод 1946–1947 рр. якісно відрізнявся від подій 1932–1933 рр. Голодомор став наслідком терору голодом, який мав своєю метою створення умов, несумісних із життям. Під час повоєнного голоду компартійно-радянське керівництво не ставило за мету знищення непокірного селянства, терористичної складової в ньому не було, але сталінська держава не зробила всього того, що могла й мала зробити задля уникнення людських жертв. Утім людей лікували від дистрофії, голодуючому селу надавали продовольчу, фуражну та насінневу допомогу. Керівництво СРСР навіть звернулося по допомогу до Адміністрації допомоги й відбудови при ООН, яка її надала.

Термінологічні питання та порівняльна характеристика голодоморів, про що йшлося у виступі С.Кульчицького, викликали жваву дискусію. Більша частина учасників обстоювала думку стосовно відповідності терміна «голодомор» для всіх трьох голодів радянського часу. Натомість сам С.Кульчицький не вважає, що до голоду 1921 р., а тим більше 1946–1947 рр., коректно застосовувати термін «голодомор», оскільки ознак, притаманних терору голодом, що відбулося 1932–1933 рр., там немає.

Голова ради Асоціації дослідників голодоморів в Україні д-р іст. наук, проф. *Василь Марочко* у своєму виступі «Голодомор у 1946–1947 рр.: соціально-антропологічний дискурс» обґрунтовував перспективність соціально-антропологічного підходу щодо дослідження зазначеної проблематики. Цей підхід, на його думку, може спиратися на праці соціолога П.Сорокіна, антропологів Л.Ніколаєва, С.Войсенберга, В.Бунака, О.Івановського, медиків Б.Франк та Л.Айхенвальда, які теоретично й експериментально встановили деструктивний вплив голоду 1921–1923 рр. на фізичний стан і соціальну поведінку людей. Зокрема тривале голодування деформує психіку, емоції, переконання, бачення, почуття, світогляд, руйнує особисте «я». Пошук їжі, думки про неї ставали головними для фізичного самозбереження індивіда.

В.Марочко зазначав, що факти масового недоїдання, голоду, опухання, дистрофії, епідемії тифу, самогубства, випадки людодства, зафіксовані в архівних джерелах 1940-х рр., свідчать про негативні соціально-антропологічні зміни особи. Зазначені ознаки характеризують соціальний тип жертви голоду. У червні 1947 р. виявили 1,2 млн «дистрофіків», тобто виснажених голодом людей. До них належали жінки, чії чоловіки загинули на фронті, а також інваліди війни, дорослі й діти. Вони зазнали фізичних уражень від голоду, а разом із померлими (від 0,6 до 1,2 млн осіб) становили соціально-правовий тип – жертви голодомору. Дослідник також констатував відсутність ґрунтовних монографій із тематики голоду 1946–1947 рр.

Д-р іст. наук, проф. *Володимир Сергійчук* у своєму виступі «Проблема Голодомору 1946–1947 рр. у пропагандистській діяльності ОУН–УПА» аргументував ефективність і дієвість пропагандистської діяльності вказаних національно-визвольних організацій. Доповідач навів приклади документів, цитував із них фрагменти. Історик акцентував увагу на тому, що ОУН та УПА подавали трагічні події 1946–1947 рр. як приклад «геноциду українців». Критикуючи, у зв'язку з цим, колгоспну систему, пропагандисти ОУН та УПА закликали не давати хліб і збіжжя. В їхніх документах, листівках, газетах давалася статистика голоду по селах: кількість опухлих, померлих, факти канібалізму та ін. Підсумовуючи, В.Сергійчук зауважив, що голод надав можливість ширше заявити про національно-визвольний рух. Він також окремо зупинився на проблемі наслідків голоду, зокрема розповсюдженні аморальності, божевілля, жебрацтва тощо.

Виступ д-ра іст. наук, проф. *Алли Киридон* «Пам'ять про голодомори: Модуси темпоральності» мав історіографічний і теоретичний характер. Вона зачепила й термінологічні питання. Так, приміром, історик простежила «модифікацію сутнісних номінативних характеристик» події в історіографічному дискурсі, коли в історіографії кінця 1940 – середини 1950-х рр. трагічні події іменувалися «труднощами у відбудові сільського господарства, пов'язаними з посухою 1946 р.». У середині 1950 – середині 1980-х рр. ішлося про «недорід», «неврожай», «продовольчі труднощі». Наприкінці 1980-х рр. – про «голодні роки», «голод», «повоєнний голод». А починаючи з 1990-х рр. у вітчизняній історіографії йдеться про «людомор», «голодомор» стосовно зазначених подій. Із кінця 1990-х рр. домінує визнання штучності голоду 1946–1947 рр. А.Киридон досить детально розкрила різні теоретичні аспекти колективної пам'яті. Вона торкнулась також і питання практичних аспектів активації спогадів в інформаторів.

Різні аспекти «усної історії» зачепили у своїх виступах канд. іст. наук, ст. наук співроб. Інституту історії України НАНУ *Людмила Ковпак* та краєзнавець із Переяслава-Хмельницького *Михайло Гуч*. Темі їхніх виступів: «Деякі аспекти історіографії та усної історії при дослідженні теми голоду 1946–1947 рр.» і «Голод 1946–1947 рр. в Україні крізь призму усної історії». Канд. іст. наук, ст. наук співроб.

Інституту історії України НАНУ *Тетяна Катаргіна* також продовжила тему «пам'яті». Її виступ мав назву «Роль української діаспори в увічненні пам'яті жертв голодомору-геноциду 1932–1933 рр.».

Д-р іст. наук, проф. *Андрій Мартинов* у своєму виступі «Голод 1946–1947 рр. як фактор зміни уявлень про СРСР в Європі» зосередився на темі впливу трагічних подій в УРСР на перебіг «холодної війни». Дослідник також, як і С.Кульчицький, указав, що важливою причиною голоду було вивезення зерна та продовольства до країн Східної Європи з метою утримання їх у радянській сфері впливу. Однак така внутрішня й зовнішня політика позбавила ілюзій насамперед ліві політичні сили у Західній Європі. Сталінський авторитаризм став причиною тривалого міждержавного конфлікту з Югославією, адже Сталін і Тіто мали різні погляди та плани стосовно відбудови народного господарства. Основний висновок А.Мартинова такий: «Унаслідок голоду 1946–1947 рр. СРСР втратив в Європі імідж країни історичного прогресу».

Д-р іст. наук, проф. *Іван Романюк* виступив із темою «Сільське дитинство в умовах голоду 1946–1947 рр.». Він зупинився на таких наслідках голодування серед дітей, як дистрофія та інші хвороби. Дослідник навів статистику дитячої смертності й дистрофії по регіонах УРСР, а також – цифри про зникнення дітей (що, вочевидь, стали жертвами канібалів). Щоби врятувати дітей від голодної смерті батьки часто віддавали їх до дитбудинків, де більш-менш витримувалися мінімальні норми харчування. Більш вузько дитячу тему повоєнного голоду розглянула у своєму виступі здобувачка Інституту історії України НАНУ *Ірина Безлюдна*, котра зосередилася на характеристичні тогочасних дитячих будинків («Діти-сироти УРСР в умовах голоду (1946–194 рр.)»).

Практично всі учасники констатували малодослідженість проблематики голоду 1946–1947 рр. порівняно з подіями 1921, 1932–1933 рр., указавши на відсутність спеціальних монографій. Дослідники, що взяли участь у роботі круглого столу, визнали наукову перспективність подальших студіювань у зазначеній ділянці історії України.